

Hegemonik Bir Kriz Olarak ABD'nin Irak'a Müdahalesi Sorunu

İlhan UZGEL^(*)

1918'de İngiltere'nin işgaline uğrayan Irak toprakları, 1991'de Körfez Savaşı sırasında ve bütün 1990'lar boyunca ABD tarafından bombalanırken, 2003'e gelindiğinde bu kez ABD tarafından işgal edildi.

ABD, bu işgale girerken Avrupa'nın en kritik iki ülkesi olan Almanya ve Fransa ile onlara katılan Rusya'yı, Çin'i, bütün İslam dünyasını, Hindistan'ı daha da önemlisi dünya kamuoyunu karşısına aldı. ABD'yi destekler görünen İngiltere, Avustralya gibi ülkelerde de kamuoyları savaşa karşı tavırlarını açık bir şekilde ortaya koydular. Hatta, Blair işgalin devam ettiği şu anda kendi partisi içinde bile zor duruma düştü. Vietnam'dan bu yana ABD'nin hiçbir dış politika eylemi, müdahalesi bu ölçüde tepki görmemişti. İçeride yaratılan korku dalgasının da etkisiyle manipüle edilen ve Irak'taki Saddam rejimi değiştiğinde daha güvende yaşayacağına inandırılan Amerikan halkının bir kısmı dışında bu savaş neredeyse bütün dünyada büyük tepki gördü.

O zaman şu soru gündeme geliyor: ABD Soğuk Savaş sonrasında ortaya attığı yeni bir dünya düzeni kuracağı, "iyi huylu" ve "yumuşak" bir süpergüç olacağı yolundaki ilkeleri, dış politikasının çok taraflılığa (*multilateralism*) dayanacağı gibi açıklamaları bir tarafa bırakarak neden tek taraflılığa, başta müttefikleri olmak üzere dünyayı karşısına almaya başladı.

---

^(*) Doç. Dr., SBF Öğretim Üyesi

Daha da önemlisi, şu an devam etmekte olan bu sürecin dünya tarihinde ve hegemon gücün uluslararası sistemle ilişkilerinde neye karşılık geldiği sorusudur. Irak'ın işgaliyle başlayan bu süreçte iki açıklama üzerinde duruldu. Birincisi, Bush yönetiminin Yahudi kökenli ve/veya yanlısı ve kısaca neo-con (*neo-conservatives*) denen Yeni-Muhafazakarlar tarafından rehin alındığıdır. Buna göre *American Enterprise Institute* adlı think-tank kuruluşu etrafında toplanan ve "21. Yüzyılın Amerikası" projesini hayata geçirmeyi amaçlayan bu grubun Clinton döneminde 1992 ve 1996'da denediği ve kabul ettiremediği bu projeyi Bush yönetimi sırasında gerçekleştirme olanağını bulduğudur. Yönetim içinde Paul Wolfowitz, Douglas Feith, Dick Cheney, Donald Rumsfeld gibi Yahudi kökenlilerin/sempatizanların ağırlığı, dışarıda Richard Perle gibi muhafazakarların varlığı ve bunların savaştan yana olması bu kuşkuyu beslemektedir. Yine bu görüşe yakın, indirgemeci sayılabilecek bir yaklaşım, Bush ailesinin ve şu anda yönetimde bulunanlarından Cheney, Condolizza Rice, Zalmay Halilzad gibi isimlerin Carlyle, Arbutso, Halliburton, UNOCAL gibi bazı silah ve enerji şirketleriyle organik bağları ortaya konmakta, dolayısıyla askeri-endüstriyel kompleksin bir bölümünün çıkarlarının Irak'ın işgaline ve buna eşlik eden kapitalist merkez ve diğer siyasal aktörler arasındaki gerginliğe neden olduğudur.

Bush yönetiminin bu kliğin etkisi altında olduğu görüşünün kabul edilmesi, bunun ABD dış politikasında geçici bir sapma olduğu anlamına gelecektir. Bu durumda, örneğin bir sonraki seçimde Demokratlar iktidara gelirse bu dış politika çizgisinin değişeceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla, bu yazıda, sorunun küçük bir klik ile ilgili olmadığı, devasa Amerikan ekonomisinin bütün sanayi ve mali sektörleriyle birlikte sınırlı bir grubun eline geçip onun peşinde sürüklenmesine izin vermesinin mümkün olmadığı, ortada daha küresel ve yapısal nedenler bulunduğu ve bunun temelde hegemonik bir krizin işareti olduğu ileri sürülmektedir. Yahudi lobisi ve Yeni-Muhafazakarlar bu yapısal sorunu çözme adına hareket etmekte, diğer bir deyişle bu dış politika yöneliminin nedeni değil, yalnızca taşıyıcısı konumunda bulunmaktadır.

Bu noktada ABD'deki Fernand Braudel Merkezindeki araştırmacıların dünya-ekonomi modellerinin sağladığı çerçeve, kapsamlı bir analiz ve yaşanan krizi daha geniş bir tarihsel sürece oturtma konusunda önemli ipuçları sağlayabilir. Eğer bu eylem hegemon devlet, yani ABD'nin gücünü kaybetmesiyle ilgiliyse ortada ciddi bir sorun vardır; eğer ABD uluslararası sistemin sürücü koltuğunda tek başına oturmak istiyorsa da bu bir krizin başlangıcı gibi görünmektedir.

Hegemonya ve Hegemonik Kriz

Dünya sistemi yaklaşımına göre uluslararası kapitalist sistem son 500 yıldır varlığını sürdürürken hep bir hegemonun liderliğine ihtiyaç duydu.¹ Venedik hariç (o yalnızca Akdeniz-Karadeniz sisteminde etkindi) başlıca üç hegemon devlet şunlardır: Birleşik Hollanda Eyaletleri, Birleşik Krallık, Birleşik Amerika.

Her bir hegemon devlet dünya tarihinde bir yeni ekonomik atılımı, sıçramayı arkasına alarak hegemonyasını yerleştirdi. Hollanda ticareti, İngiltere sanayi devrimini ve ABD de üçüncü kuşak iletişim devriminin sağladığı yüksek teknolojiyi arkasına aldı.

Bu model sermaye birikim süreçlerine dayanır ve hegemon devlet sermaye birikiminin en yoğun olduğu siyasal birimi temsil eder ve kendi üretim biçimini dünyaya yayar. Sonra merkezde bunu taklit edenler çıkar ve bir kriz ve savaş sonucunda hegemon değişir. Bu yazarlardan özellikle Immanuel Wallerstein ve Giovanni Arrighi ABD'nin 1970'lerden itibaren Kondratieff B safhasında, yani düşüş içinde bulunduğunu ve bundan çıkmadığını ileri sürmekteydiler.

Daha çok iktisadi analize dayanan bu yaklaşımın yanısıra bir de Modelski ve Thompson'un döngü modeli (*cycle'i*) vardır ve bu yazarlar siyasal süreci temel alırlar. Burada Portekiz, Hollanda, İngiltere (2 yüzyıl) ve Amerika "dominant" güçlerdir. Bu iki yazar dominant ya da hegemon güç olmak için deniz gücü olmanın yaşamsal bir önem taşıdığı üzerinde durmuşlar ve ekonomik boyutu gözönüne almamışlardı. Bununla birlikte her iki yaklaşımda da kesin olan bir nokta vardır: o da tarihte hiçbir hegemonun sonsuza dek bu konumunu sürdürememiş olmasıdır.

ABD Charles Kindleberger aracılığıyla, küresel sistemin hakimi olarak hegemonik istikrar teorisini geliştirmişti.² Buna göre uluslararası sistemin istikrarlı işleyebilmesi için bir hegemon devletin düzenleyiciliğine ihtiyaç vardır ve diğer kapitalist ülkeler onun üstünlüğünü kabul etmelidirler. Bu hegemon günümüzde ABD'dir ve onun bu rolü kabul edilmelidir çünkü bu bütün sistemin yararınadır ve onların da çıkarına uygundur. Hegemonun

---

¹ Bunun için bak. Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998; I. Wallerstein, *Güncel Yorumlar*, İstanbul, Aram, 2001. Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, Ankara, İmge, 1998; Christopher Chace-Dunn, *The Global Formation*, Cambridge, Blackwell, 1992.

² Charles Kindleberger, *The World in Depression, 1929-39*, Berkeley, 1973.

yokluğunda sisteme kaos hakim olur ve bundan hepsi olumsuz etkilenir. Tabii burada önemli olan hegemonun varlığının yalnızca kabulü değil, bu hegemonun uluslararası sistemdeki kaynak dağılımı sürecinde nasıl hareket ettiğidir.

Gerçekten de 19. yüzyıl boyunca İngiltere bütün uluslararası su yollarını denetim altında tutarak, uluslararası ticareti büyük armadasıyla güvenceye alarak ve Batı etkisine kapalı bölgeleri siyasi ve ekonomik açıdan Batı nüfuzuna açarak sistemin istikrarlı işlemlerini sağlamış, bunun için gerektiğinde müdahalelerde bulunmuştu. ABD de benzeri şeyleri yapmakta, ama o da tıpkı İngiltere gibi, küresel istikrarı sağlama karşılığında bir tür "vergi" almakta, yani bu uluslararası düzenden daha fazla yararlanmakta, diğer ülkeler de bunu sineye çekmekte, bir bakıma kabullenmektedir. Bunu da ABD'nin Orta Doğu petrolünün uluslararası piyasalara kesintisiz ulaşması karşılığında bu petrolerin önemli bir kısmının üzerinde kontrol sahibi olması, İsrail'i her alanda desteklemesi gibi gelişmelerde görmekteyiz. Ayrıca, Soğuk Savaş ortamında iki kutuplu dünyada Doğu Blokunun varlığı merkez içindeki çekişmelerin daha düşük seviyede seyretmesini sağlıyordu.

Geçmişteki hegemonlar ve bunların yer değiştirmesi süreci ile bugünkü gelişmeler arasında bazı paralellikler yakalamak mümkün. Örneğin ekonomik krizler bunun göstergelerinden biridir. Dünya tarihi önemli krizlerin ilginç bir biçimde hegemonya adaylarında başladığını gösteriyor. Örneğin, 1772-73 krizi de Londra'da başladı ama etkisini daha ağır bir biçimde Amsterdam'da gösterdi. 1929 krizi ABD'de başladı, Londra'nın üstünlüğünü kaybetmesiyle sonuçlandı.³ 1997 krizi ise Uzak Doğu'da başladı. Bu ekonomik krizlere Arrighi, hegemonun değişimini haber veren sismik hareketler, (öncü şoklar) diyor.

Yine hegemonun borçlanması ve bütçe açıkları vermesi olgusu küresel bir bunalımın ve hegemonun düşüşte olduğunun göstergelerinden biri olarak alınıyor. İngiltere de, tıpkı ABD'nin günümüzde olduğu gibi, 1914-45 arasında giderek dünyanın en borçlu ülkesi haline gelmişti. İngiltere, Hindistan'dan biraz da baskı yoluyla elde ettiği gelirin bir kısmını bu borçları kapamak için, kalanını da yeniden yatırım için başka yerlerde kullanmaktaydı. ABD de büyük açıklar vermekte ve onun bu açıkları temel olarak Uzak Doğu sermayesi tarafından kapatılmaktadır.⁴

³ Giovanni Arrighi, "The Global Market," *Journal of World-Systems Research*, Vol. V, sayı 2, (1999), s. 217-251.

⁴ Wallerstein, *Güncel Yorumlar*, s. 24.

Temel sorun kapitalizmin kendisine özgü niteliğinden kaynaklanmaktadır. Sermaye yapısal olarak aşırı birikim sorunu yaşamaktadır. Yani yatırılan sermayenin karşılığı alınamamakta, kar oranları giderek düşmektedir. Dünya sistemi analizi yapanlar bu sorunun sanayi devriminden sonra ilk kez 1870'lerde yaşandığını, 1970'lerde tekrar yoğun olarak ortaya çıktığını ve bir türlü aşılamadığını savunuyorlar. Dahası sermaye birikiminde ortaya çıkan bu tıkanıklık daha büyük çevrimler (*cycle*) ile yeniden yaşanıyor. Ama bu sıkışma sonuçta büyük bir savaş ve uluslararası sistemin birikim sürecinin ve siyasal yapısının yeniden yapılandırılmasıyla aşılmaya çalışılıyor.

İşte, ABD 1970'lerin başında içine girdiği bu durgunluğu aşabilmek için bir seri ekonomik, siyasal ve stratejik girişimde bulundu. Önce 1971'de finansal baskı (*financial repression*) denen sermaye hareketleri üzerindeki devlet denetimi kaldırdı, dolar-altın standardını terk etti, Orta Doğu savaşını bahane ederek petro-dolarların huni gibi kendisine akmasını sağladı, zayıfladığını farkederek Üçlü Komisyonu kurdu ve yükselmekte olan diğer iki merkezi (yani, Avrupa Topluluğu ve Japonya merkezli Uzak Doğu'yu) siyasi olarak denetim altında tutmaya çalıştı.⁵ ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya üretiminin %42'sini sağlarken, 1970'lerde bu % 25'e inmişti.

ABD'nin bir diğer girişimi 1980'lerin başında Reagan yönetimi altında bir yandan neo-liberal politikalara yönelirken, öte yandan askeri-keynesciliğe başvurması, yani savunma harcamalarını hızla artırarak bir yandan ekonomiye itici bir güç vermeye çalışması, öte yandan ise Sovyetler Birliği'ni bir silahlanma yarışına sokarak yıkmaya çalışmasıydı.

Buna rağmen, uygulamada bütün bu çabalar ancak geçici çözümler sunabilmektedir. Kapitalizmin bütün yaratıcılığına rağmen kar oranlarının düşmesi, sermayenin aşırı birikimi sorunu (Lenin'in deyimiyle aşırı olgunlaşması) sermayenin yeni alanlara yayılmak zorunda olması gibi sorunları aşamamaktadır.

Bu noktada Wallerstein'in Kondratieff B devresi, yani dünya ekonomisindeki daralma ve durgunluk safhası ile hegemonya döngüsünün birbiriyle örtüştüğü yolundaki saptaması oldukça açıklayıcı gözükmektedir. Kondratieff-B safhasının belirtileri şunlardır:⁶

- Üretimin yanında finansın büyük önem kazanması

⁵ Peter Gowan, *The Global Gamble*, Londra, Verso, 1999.

⁶ Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, İstanbul, Metis, 1998, s. 36.

- Devlet borçlarının artması
- Büyüme oranlarında düşüş
- İşsizliğin artması
- Bölgelerarasındaki göçün sınırlandırılması eğilimi

1990'lardan itibaren hız kazanan ve küreselleşmenin giderek yaygınlaştığı kabul edilen bu süreç için şunlar söylenebilir: 1980'lerde sıkışmaya başlayan ve aşırı birikim sorunuyla karşılaşan sermaye için Doğu Blokunun yıkılması ile Çin'in yabancı sermayeye açılması ve çok büyük oranda sermayeyi çekerek büyük kar oranları sunması gibi gelişmeler bir nefes alma dönemi yarattı. 1990'ların sonlarına gelindiğinde gerek yatırım gerekse pazar açısından merkez ülkelerin yayılması gerçekleşti.

Buna paralel giden ve çözüm olabilecek bir başka gelişme ise sermayenin sürekli olarak üretken alandan ve ticaretten kopup giderek finansal alana yönelmesi ve kar arayışını spekülatif portföy ve plasman yatırımlarında aramaya başlamasıydı. Bu olguya daha 1910'da Hilferding dikkat çekmiş ve sermayenin üretimden kopma eğiliminde olduğunu Marx'ın çalışmalarına dayanarak tespit etmişti.⁷ Bu süreç yukarıda da sözü edildiği gibi daha 1970'lerde finansal serbestleştirme ile başladı ve bunda ABD'nin doğrudan baskısı ve zorlaması söz konusu oldu. 1980'lerin başından itibaren ABD'nin dayatmaya başladığı finans hareketlerinin serbestleştirilmesi politikasına, Thatcher İngilteresi dışındaki Batı Avrupa ülkelerinin önemli bir kısmı çok istekli olmasalar da izin verdiler. Uzak Doğu'da ise bu süreç daha geç yaşandı ve ancak 1997 krizinden sonra gerçekleşebildi.⁸ Genelde önde gelen finansal kurumlar, *hedge* fonlar (Lehman Brothers vs.) George Soros gibi spekülâtörler önemli karlar elde edebildiler. Bu kurum ve kuruluşlar dünyayı dolaşarak ve bazen yapay krizler yaratarak çevreden merkeze önemli kaynak transferi sağlayabildiler.

Fakat bu da sonuçta tıkanmaya mahkum bir süreç olarak kaldı. Burada sorun öncelikle fiziksel sınırlamalardan kaynaklanıyor. "Tavan etkisi" (Ceiling effect) denen ve sonuçta dünyada hem gidilecek mekanla hem de piyasayla sınırlı bu yayılmanın sonsuz olamayacağı ortadadır. Sonuçta hep coğrafi sınırlara ulaşılır ve bir tıkanma yaşanır. Maliyetler artar, birikim krizi yaşanmaya başlar. Yine bu olgunun yarattığı sonuçlardan biri özellikle merkez ülkelerinde işsizlik oranının artmasıdır. Bunun nedeni mali sermaye

⁷ Rudolf Hilferding, *Finans Kapital*, İstanbul, Belge, 1995.

⁸ Gowan, *Global Gamble*, s. 103-115.

yatırımlarının düşük sayıda istihdamla gerçekleşebilmesidir. Sonuçta sermayenin yüksek kar oranları için finansal piyasalara açılması da beklediği karlılığı getirememiştir.

Finansal büyümelerin bir diğer önemli yönü, bunun aynı zamanda global pazar oluşumunda yeni bir aşamaya geçişi ifade etmesidir. Diğer bir deyişle, finansal büyüme, yani sermayenin giderek sistemin hakim unsuru haline gelip, diğer alanları belirleme aşamasına gelmesi kapitalizm içindeki ciddi bir tıkanıklığın ilk işaretlerindedir. Bu aşamada artık sistemin yeniden kurulması noktasına gelinmiştir ki bunun ABD için anlamı, hegemonun değişmesi gerektiğidir. Arrighi'nin deyişiyle bu sistemin muhafızının değişmesi zamanı, bir tür "*change of guard*"dır. Bu noktayı hem Lenin hem de Rosa Luxembourg da belirtmiş ve bu son aşamanın genellikle kapitalist merkezler arasında bir kapışmayla, pazar ve stratejik kaynaklar üzerindeki bir çatışmayla sonuçlandığını söylemişlerdi. Örneğin, Braudel de finans kapitalin egemenliği sürecini hegemon devletin sonbahar dönemi olarak tanımlamıştı. Ona göre, mali genişlemeden merkezin lideri daha çok yararlanır ama bu aynı zamanda onun zayıflamaya başladığını da gösterir.

Günümüzde ABD'nin zayıflık ve düşüş içinde bulunduğuna ilişkin görüşleri destekleyecek çok sayıda veri bulunabilir. Hatta, tek başına ABD'nin herhangi bir meşru gerekçe olmadan doğrudan Irak'ı işgali bile bir zayıflıktan kaynaklanan bir saldırganlık olarak görülebilir. Özellikle son dönemde ABD'nin iç ve dış politika ve ekonomik veriler açısından zor durumda bulunduğunu gösteren bazı veriler şöyle sıralanabilir:

- Almanya-Fransa-Rusya yakınlaşması: Bu ABD'nin en çok korktuğu olasılıklardan biri idi. İlk kez Almanya ve Fransa bu kadar açık bir biçimde ABD'nin tam da küresel bir üstünlük mücadelesi sürdürdüğü bir noktada öne çıktılar. Dahası yanlarına Rusya'yı da aldılar.
- Türkiye'nin geçiş izni vermemesi: Türkiye'nin Irak'a yönelik ABD müdahalesi karşısında Washington'u uzun bir süre oyalaması ve sonunda 1 Mart 2003'teki Meclis oylamasında tezkereyi reddetmesi başlı başına hegemonik bir krize işaret edebilir. Türkiye gibi ekonomik krizin etkilerini tam olarak atlatamamış bir ülkenin, planlarını bozmak pahasına ABD'ye zorluk çıkarması hegemonun gücü konusunda kuşku yaratıcı bir gelişme olarak alınabilir.
- Dünya kamuoyunda ABD karşıtlığının artması: Burası ABD'nin en zayıf olduğu alan olarak ortaya çıktı. Gramsciye anlamda ABD elindeki bütün olanaklara rağmen (film endüstrisi, Amerikan yaşam tarzı,

dünya haber akışı üzerindeki etki ve denetimi, yerel medyaları etkileme gücü vs) dünya kamuoyunu ikna edemedi. Hegemonyanın yalnızca kaba güç ile korunamayacağını Amerikalı yetkililer ve akademisyenler çok iyi biliyor olmalı.

- Uzak Doğu ve AB'nin ekonomik, AB'nin bu arada siyasi ve bir ölçüde de askeri merkezler olarak ortaya çıkması
- ABD'nin dev bütçe açıkları vermeye devam etmesi.
- Dünya ve ABD ekonomisinde durgunluğun aşılamaması: Faiz oranlarının sürekli düşürülmesi ve Temmuz 2003 itibariyle % 1 gibi son derece düşük bir noktaya gerilemesine rağmen Amerikan ekonomisindeki durgunluğun aşılamaması. Bunun yanında vergi indirimine gidilmesine rağmen yatırımlarda bir artış yaşanmaması. İşsizliğin giderek yükselmesi ve 2003 ortasında % 6.4'e ulaşması.
- Siyasi açıdan Çin-Rusya ve Hindistan'ın ortak hareket etmeye başlamaları. Şangay girişiminin işbirliği örgütüne dönüşmesi.
- ABD'de ciddi yolsuzluk olaylarının baş göstermesi, ENRON gibi dev şirketlerin yolsuzluk nedeniyle iflasa sürüklenmesi.
- ABD içindeki gelir dağılımındaki bozukluğunun artması
- Pentagon'un ve İkiz Kulelerin vurulması
- Euro'nun doları tehdidi
- NATO'da Türkiye'ye destek kararının çıkışının zorlanması
- ABD'nin Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasını (MAI'yi) kabul ettiremeyecek geri çekmesi
- Venezüella'da Chavez yönetiminin ABD destekli darbe ve baskılara rağmen iktidarda kalabilmesi.

Küresel Bunalımı Aşma Çabaları

Günümüzde yaşanan sorunun temelinde kapitalist merkez ülkelerin bir türlü üstesinden gelemedikleri bu iktisadi daralmayı aşma çabaları yatmaktadır. 1970'ler AB'nin, 1980'ler Japonya ve Uzak Doğu'nun 1990'lar ise ABD ekonomisinin görece hızlı geliştiği dönemler oldu. 2000'lerin başından itibaren ise taraflar küresel ekonomik daralmanın yükünü birbirlerinin üzerlerine atarak bu sıkışık durumdan çıkmaya çalışıyorlar.

1990'lar siyasi güç dağılımında merkez ülkeler ile bunlara rakip olmaya aday siyasi-askeri güçlerin karşılıklı pozisyon alma, birbirlerini kollamalarıyla geçti. Bu aşamada pazar paylaşımı büyük oranda tamamlandı. ABD NAFTA'yı bütün Amerikan kıtasını kapsayacak şekilde genişletme çalışmalarına başlarken, AB Akdeniz havzasını ve Doğu Avrupa'yı ekono-

mik açıdan ele geçirdi. Bu amaçla 1995'te Avrupa-Akdeniz Ortaklık sürecini başlatırken, 1996'da Güneydoğu Avrupa girişimini uygulamaya koydu. ABD, Avrupa Birliği'nin bu ekonomik ve siyasal açılımlarına NATO'nun Doğu ve Güneydoğu Avrupa'ya doğru genişlemesi (önce Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, 2002'de Prag zirvesinde alınan kararlar uyarınca Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve üç Baltık cumhuriyeti), NATO Akdeniz Girişimi ile askeri ve siyasi olarak karşılık verdi ve özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da oluşturduğu askeri üslerle siyasi nüfuzunu sürdürmeye devam etti. Ekonomileri hala büyük ölçüde kapalı ve devlet denetiminde olan Uzak Doğu ekonomilerinin 1997'de krize sürüklenmelerinden sonra bu ülkelerin iktisadi açılıma başlamalarından hem ABD, hem de AB ülkeleri, kriz sonrası yüksek devalüasyonlar sayesinde ucuzlayan şirketleri satın alarak yararlandılar.

2000'lere gelindiğinde ABD Balkanların AB ile bütünleşmesini desteklemeye başladı ve belli üsler ve siyasal bağlantılarını tutarak burada bulunan asker sayısını da kademeli olarak azalttı. Bunun karşılığında ise AB'nin, Washington'un Orta Asya'daki denetimine karışmaması gerekiyordu ki, zaten AB bu bölgede bir köprü başı elde edememiş, siyasi müttefikler bulamamış, iktisadi olarak etkinlik gösterememişti. Bu yüzden de AB ülkeleri bu tür bir oydaşmaya razı oldular. Fakat ABD'nin Orta Asya'dan sonra Ortadoğu'da, Irak'ı işgal ederek geniş bir stratejik üstünlük sağlayacak olması ve bu yönde harekete geçmesi Almanya ve Fransa'yı son derece rahatsız eden gelişmeler oldu.

ABD, Rusya'yı ise NATO içinde bir tür gözlemci statüsü kazandırarak, petrol fiyatları üzerinde büyük etkisi olan Suudi Arabistan'a karşı zaman zaman işbirliği yaparak,⁹ Sahalin'de petrol arama konusunda işbirliğine giderek ve Çeçenya'da serbest bırakarak yanında tutmaya çalıştı. Rusya da bu stratejik ve ekonomik avantajlar karşılığında ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesine ses çıkarmadı ya da çıkaramadı.¹⁰ Ama ABD'nin bunun yanında bir de, Rusya'nın ticari ilişkilerinin ve petrol konusundaki işbirliğinin yoğun olduğu Yukarı Kurna bölgesinde petrol arama ayrıcalıkları elde ettiği Irak'ı işgal etmesi bu oydaşmayı bozdu. Bu gerilim önemlidir, zira hegemon güç olmanın en önemli siyasal koşullarından biri çevre ülkeler üzerin-

---

⁹ Roger Thrilling, "America Goes into the Energy Business with the Former Evil Empire, *The Way of Oil*, January 16-22, 2002.

¹⁰ ABD'nin Rusya'ya yönelik politikasında özellikle eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski önemli rol oynamaktadır. "Living with Russia" *National Interest*, (Sonbahar 2000).

de değil merkez üzerinde denetim kurabilmek ve bunu kabul ettirip sürdürebilmektir.

1990'lar bu türden "çok taraflılık" uygulamalarının yaygın olduğu bir dönemdi. 2000'lerin stratejik çekiş ise artık doğrudan enerji kaynakları üzerinde kurulacak hakimiyet üzerinde yoğunlaşma başladı. Eylül 2002'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisinde ABD'nin enerji güvenliğini geliştireceğini, özellikle Batı Yarıküresi, Afrika ve Orta Asya'da ve Hazar havzasındaki kaynakları genişletmek için enerji üreticileriyle birlikte çalışacağı zaten açıkça yazıldı.¹¹

Bu noktada ABD sistemin düzenleyicisi olarak kendisine daha ayrıcalıklı bir konum biçmekte, daha tek taraflı davranabilmekte bu da merkez içinde sorun yaratmaktadır. Çıkarlarına uymayan kurumları, kural ve normları doğrudan kendi ihtiyaçları yönünde yeniden tanımlamakta örneğin, BM'yi, uluslararası hukuku dışlamakta, prestij kaybettirmektedir. Bu girişimin merkezinde, Orta Asya ve Kafkasya'dan sonra Körfez Emirlikleriyle birlikte Irak petrollerinin kontrolünü sağlayarak ve buradan Suudi Arabistan üzerinde baskı oluşturarak, öte yandan Amerika kıtasındaki petrol (kendi toprağı olan Alaska, Meksika, daha yenilerde Kolombiya, ileride Venezüella) üzerinde denetim kurarak ya da varolan denetimi sıkılaştırarak, ayrıca Afrika'daki yeni petrol bölgelerini daha diğer ülkeler buralara girmeden kontrol altına alma çabası vardır. Afrika kıtasının dünya petrol rezervlerinin % 8'ine sahip olduğu tahmin ediliyor. ABD Ocak 2002'de *A Priority for US National Security and African Development* adlı belge yayınladı ve African Oil Policy Initiative Group'u kurdu. Sudan, Çad ve Angola'da (3.3 milyon varil üretim/gün; Nijerya 2.2 milyon varil/üretim) yeni rezervler bulundu. Bu çerçevede Angola petrolünün % 75'ini Chevron denetlemeye başladı, Nijerya'ya OPEC'ten çıkması için baskıyı artırdı.¹² Afrika'nın en büyük rezervlerine sahip olan Nijerya petrol kaynaklarının şu an % 75'ini ABD kökenli firmalar işletmektedir. Bu sayede ABD azalan kar oranlarını yeni kaynaklar üzerindeki kontrol ile telafi etmeye çalışıyor. Bunun ayrıca yan faktörleri de vardır. Stratejik olarak bu kaynaklar üzerindeki kontrolü, kendisine karşı çıkabilecek olası meydan okuyucuları da engellemesine olanak tanıyacaktır.

¹¹ Tam metin için bak. whitehouse.gov/nsc

¹² Jean-Christophe Servant, "Kara Altına Karşı Beyaz Amerikan Saldırısı," *Le Monde Diplomatik Türkiye* 15 Ocak-15 Şubat 2003, s. 21-22.

ABD Irak petrolünü kontrol ettiğinde ve bir süre sonra üretime geçtiğinde, petrol fiyatını etkileyebilecek, hatta belirleyebilecek bir konuma gelecektir. Böylece, ABD'nin OPEC'in fiyat tekeli kırabilmesi olanaklı hale gelebilecektir. ABD Irak'ın günlük 3.5 milyon varil olan ihracatını gerekli yatırımı yaptıktan sonra 10 milyon varile çıkarmak istiyor. Bu arada yeni teknolojiler Irak'ta 117 milyar varil olan kanıtlanmış rezervlerden çok daha fazla petrol bulunduğuna işaret ediyor. Ama Irak petrol üretiminin artması petrol fiyatlarının bir miktar düşmesine de neden olacaktır. İran, Suudi Arabistan ve Rusya'nın ABD'ye Irak konusunda karşı çıkmasının nedenlerinden biri de bu gibi görünmektedir. Almanya ve Fransa petrol fiyatlarının düşmesinden belki bir ölçüde yararlanabilecektir ama hem Irak petrolünün işletilmesinden pay alamayacaklar, hem şimdiye kadar Irak'ta yaptıkları yatırımlar karşılıksız kalacak, hem de stratejik olarak ABD büyük bir üstünlük sağlamış olacaktır. Ayrıca ABD buradan İran ve Suudi Arabistan üzerinde bir baskı oluşturma olanağına da kavuşacaktır.

Kapitalist merkezlerde ağırlıklı olarak ulus-devlet ekseninde meydana gelen gerginlikler neo-liberal politikaların sonunu ve ekonomik ve siyasal kapanmayı da beraberinde getirebilir. Bu da dünya ekonomisinde daha fazla daralmayla sonuçlanabilir. Kar oranlarında düşüş bir yandan kapitalist merkezler arasındaki gerilimi artırırken, öte yandan "sus payında" bir düşüş, işsizlikteki artışa, ekonomik durgunluğun giderek derinleşmesine ve sonuçta içte de ciddi problemlere neden olabilir.

Klasik Sömürgecilğe Geri Dönüş mü?

ABD 1991'den itibaren Birinci Körfez Savaşıyla başlayan, Bosna, Kosova, Afganistan ile devam eden süreçte müttefiklerini de yanına alarak müdahalelerde bulunmuştu. Bu müdahalelerde dikkat çeken bir nokta, "çok taraflı" olmanın yanında, müdahale sonrasında, uluslararası ilişkiler literatüründe "çatışma sonrası yeniden yapılandırma" (*post-conflict reconstruction*) adı altında o bölge ya da ülkeye asker yerleştirilmesi ve siyasal sistemin yeniden yapılandırılmasıydı. Yukarıda sıralanan örnekler içinde Bosna, Kosova ve Afganistan'a yapılan müdahaleler sonrasında, ABD yeniden inşa ve barış gücü operasyonlarının maliyetlerini hafifletmek için müttefiklerini ve diğer ülkeleri bu sürece dahil etti. Irak'ın işgalini tüm bu örneklerden ayıran ve dolayısıyla onu bir kırılma noktası haline getiren iki önemli nokta bulunuyor: Birincisi, ABD burayı yanına İngiltere'yi alarak işgal etti. Bu gelişmede dikkat çeken yalnızca tek yanlı hareket etmenin ötesinde doğrudan işgal yönetimini de üstlenmesi, Irak'ı bir genel vali ile yönetmeye baş-

lamasıydı. Diğer bir deyişle, emperyalizm İkinci Dünya Savaşı sonrasında terk ettiği koloni edinme yöntemine, en azından Irak örneğinde geri dönme-ye başladı. Oysa, kolonyalizmin çözülmesini isteyen ve bu yönde baskı yapan 1920'lerden itibaren ABD'nin kendisiydi. Wilson'un kendi geleceğini belirleme (*Self-determination*) ilkesini ortaya atması, İngiltere ve Fransa'nın gizli anlaşmalarla dünyayı paylaşmasından rahatsız olarak açık diplomasiyi savunmasının yerini, yeni bir yüzyıla girerken ABD'nin sömürgeciliği aldı. 1932'e kadar İngiltere'yle komşu olan Türkiye 2003'te ABD ile komşu oldu.

İkinci olarak, ABD Irak üzerindeki yeni-kolonyalizmini yalnızca İngiltere'yi yanına alarak yapıyor ki, bu da emperyalist merkezdeki gerginlik ve çatışmayı artırmaya başladı. ABD Savunma Bakanı Rumsfeld Almanya ve Fransa'yı "eski Avrupa" olarak tanımlayarak, iki taraf arasındaki gerginliği açık bir şekilde dile getirirken, Fransa'da Amerikan, ABD'de ise Fransız karşıtlığı hızla gelişti.¹³

Özellikle ABD'deki siyasal ve akademik elit arasında bir süredir Trans-Atlantik bağlardaki gevşeme ve kırılmadan söz ediliyordu.¹⁴ Önde gelen yazarlar ve think-tank kuruluşları Atlantisizm'in sonuna gelindiğini, bunun yerine artık "Post-Atlantisizm" in geçtiğini söylüyor, ABD karar verme mekanizmasına dünya üstünlüğü için Avrasya hakimiyetini zorunlu gören Mackinder'in görüşlerini benimseyen bir anlayışın yerleştiğini ileri sürüyorlardı.¹⁵ ABD ekonomik önceliği Uzak Doğu'ya; enerji kaynakları ve stratejik açısından önceliği ise Orta Doğu ve Orta Asya'ya vermeye başladı. Örneğin, ABD'nin Uzak Doğu ticareti, Avrupa'yla ticaretini % 50 oranında geçti. Bu arada ABD'de Avrupa kökenlilerin oranı giderek azalmaya başlar-ken, aradaki kültürel ve tarihsel bağ da zayıfladı.

Bu bağlamda NATO da ABD için, önemini tamamen kaybetmese de, stratejik önceliğini kaybeden bir örgüte dönüştü. Bir yandan AB kendi askerî gücünü oluşturarak NATO'yu gereksizleştirirken, öte yandan ABD de 2002'deki Prag zirvesinde görüldüğü gibi NATO'yu öncelikle terörizme

---

¹³ Justin Vaisse, "Making Sense of French Foreign Policy," *National Interest*, (Temmuz 2003).

¹⁴ Stephen Walt, "The Ties that Fray," *National Interest* (Kış 1998/99); Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York, 2003..

¹⁵ Ivo Daalder, "End of Atlanticism," *Survival*, (Yaz 2003), s. 147.

karşı mücadele edecek bir örgüte dönüştürmeye çalıştı ve kendisine yakın duran yeni üyeler ve adaylarla Avrupa kıtasındaki siyasal gelişmeler üzerinde etkili olmayı hedefledi.

AB ise euro'yu başarılı bir şekilde uygulamaya sokarak ve ABD'nin bütün aksi yöndeki ısrarlarına rağmen Acil Müdahale Gücü oluşturarak global bir aktör olarak ortaya çıkmaya çalışıyor. Örneğin, 2003'te önemli bir uydu merkezi kurarak bunu askeri teknolojiyle birleştirmeyi amaçlıyor. Böylelikle, AB önümüzdeki yıllarda savunma alanında ABD'nin şu anki uydu destekli keskin vuruş teknolojisinin önüne geçme yeteneğine kavuşmayı planlıyor. Kuşkusuz, savunma harcamalarını ABD'nin aksine azaltan AB'nin özellikle savunma alanında ABD'nin yanına yaklaşabilmesi yakın bir gelecekte mümkün görünmüyor.

Bu arada euro'nun uluslararası alanda etkili bir para birimi olarak yükselmesi Amerikalı yetkililer tarafından açıkça dile getirilmese de ABD açısından rahatsız edici bir gelişme oldu. Bu uluslararası ekonomik sistemde dolarizasyonu zayıflatacağı gibi, euro'nun dünya petrol piyasasında geçerli para olması gibi bir tehlikeyi de beraberinde getirmektedir. Örneğin, Irak 2000'den bu yana euro ile satış yapmaya, Suudi Arabistan, Venezüella bunu yapabileceklerini söylemeye başlamışlardı. Uluslararası alanda en az askeri gücü kadar önemli olan doların hakimiyetinin kırılması, ABD üstünlüğünün sonunu getirme tehlikesi taşıdığı bellidir.

Zaten bütün bu süreci Rumsfeld tek bir cümleyle açıkladı: ABD harekete geçeceği zaman bunu "mümkünse çok taraflı, ama gerekirse tek taraflı" yapacaktı. Yani, diğer ülkeler, NATO ve BM gibi kurumlar onun yanında yer alırsa bu tabii meşruiyet açısından iyi olurdu. Irak olayında yaşanan da bu oldu. Buna ABD'nin bulduğu formül "istekliler koalisyonu" (*coalition of the willing*) oldu. Tıpkı 1990'larda üretim yönteminin "esnek işgücüne" dönüşmesi gibi, geçmişin katı ittifak yapısı da artık gözden düşmüş durumda ve esnek, değişken ittifaklar gözde olmaya başladı. Ama bu yeni müttefikler Doğu ve Güneydoğu Avrupa ve Orta Asya cumhuriyetleri olarak belirdi.

Atlantik'in iki yakası arasındaki gerginlik kendisini bir çok alanda göstermeye başladı. ABD doların değerini düşük tutarak, Irak işgalinde yanında yer almayan önde gelen AB ülkelerini cezalandırırken, yeni-muhafazakarların önde gelen isimlerinden Richard Perle Fransa'nın NATO'da ne işi olduğunu soruyordu. Fransa Avrupa'yı ABD'nin ekonomik savaşına karşı

direnmeye çağırırken, bu ülkenin Savunma Bakanı Michel Alliot-Marie Amerikalı sanayicileri ekonomik savaş mantığı uygulamakla suçladı.¹⁶

Küreselleşmeye Ne Oldu?

1990'ların küreselleşme, yönetim (*governance*) gibi popüler kavramları, Irak kriziyle birlikte neredeyse birden gündemden düştü. Bir defa, Irak'ın işgali sürecinde ortaya çıkan bütün aktörlerin, küreselleşmenin önerdiğinin tersine hala ve ağırlıklı olarak ulus-devletler olduğu görüldü. ABD, İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa, Türkiye ve diğerleri. Örneğin, başkan Bush AB'yi bölmekle övünürken, BM Washington'un işine yaramadığı için bu krizde herhangi bir işleve sahip olamadı. Yani, çatışma, savaş, işgal gibi olgular ve ABD'nin kendi çıkarlarını öne çıkartıp hegemonyasını pekiştirmek istemesi durumunda, küreselleşme kolaylıkla bir kenara itiliverdi. O kadar ki, uluslararası finans piyasalarını birkaç sözüyle etkileme gücüne sahip olan Soros bile bu durumdan yakınmaya başladı. Hatta, Amerikan Senatosunda, küreselleşmenin önde gelen aktörlerinden olan NGO'ların Amerikan devlet yapısının altını oymasından duyulan yakınmalar dile getirilmeye başlandı.

Bu yeni dönemde ABD küreselleşmeyi yeniden tanımlıyor ki, bu gelişme ileride daha çok tartışma ve diğer önde gelen güçlerle gerginlik yaratacak nitelikte. ABD öncelikle egemenlik olgusunu yeniden ve farklı tanımlıyor. ABD'nin istediği ve son on yıl boyunca zaman zaman dile getirdiği nokta küreselleşmenin tepesinde kendisinin oturduğu ve bu sürecin doğrudan kendi çıkarlarına hizmet etmesidir. Örneğin, ABD için egemenlik başkalarına müdahale etme özgürlüğü olarak görülürken, bu durumda diğer ülkelerin egemenliği ABD'nin egemenlik anlayışının uzantısı haline gelmektedir.¹⁷ Amerikan akademik camiasının önde gelen muhafazakar ve yönetime yakın isimlerinden John Ikenberry de egemenliğin yeniden tanımlanmasını ve bunun ABD için mutlak, diğerleri için görece olması gerektiğini söyledi. Yani, öyle bir küreselleşme olacak ki, Amerikan siyasal yapısı bundan etkilenmeyecek, ama onun dışındaki ülkelerin egemenlikleri, sınırları "esnek" olacak.¹⁸ Hatta, buna küreselleşmeci değil, "hegemonist" dış politika da dendi.

---

¹⁶ *Radikal*, 15 Haziran 2003.

¹⁷ James Steinberg, "An Elective Partnership: Salvaging Transatlantic Relations" *Survival* (Yaz 2003), s. 119.

¹⁸ John Ikenberry, "Getting Hegemony Right," *National Interest*, (Bahar 2001).

Merkez ülkeler uluslararası kapitalizmin sağlıklı işleyebilmesi için ortak hareket eden, sınırları, egemenlik alanlarını gevşetmeye çalışan, mali yapıları uyumlaştıran, kendi aralarında ticaret ve yatırımları artırmaya çalışan, çevre ülkelere karşı ortak pozisyon belirleyen bir küreselleşme anlayışından giderek uzaklaşıyorlar. Zaten bir bakıma merkezin çevreye hakimiyeti anlamına gelen küreselleşme, artık merkezin kendi içinde çekişmeye başlamasıyla birlikte bir başka büyük darbe yemiş oluyor.

Bu bağlamda, Üçlü Komisyon (ABD, Japonya ve Avrupa ekonomik, siyasal, bürokratik elitlerini biraraya getiren ve ABD'nin girişimleriyle 1972'de oluşturulan kuruluş) ve Bilderberg gibi oluşumların etkinliği azalıyor. Uluslararası (*Transnational*) kapitalist bir sınıftan ve liberal enternasyonalizmden söz etmek giderek yetersiz kalıyor. Kapitalistler kendi kozaları içine çekilirlerken, çok uluslu oldukları söylenen şirketlerin bu süreç karşısında sessiz kaldıkları görülüyor. Kar oranları düştükçe, rekabet ve gerginlik arttıkça dev şirketler doğrudan arkalarında siyasal birimlerin, yani devletlerin desteğini aramaya başlıyorlar. Dolayısıyla, bazı akademisyen ve yetkililerin, ABD'nin bütün dünyayı içeren "imparatorluk" söylemlerine ve onu Roma İmparatorluğuyla karşılaştırmalarına rağmen,¹⁹ uluslararası ilişkilerin gidişi klasik emperyalizm çağına geri dönüşü çağırıyor.

Yeni Dönemin Stratejisi: "Bush Doktrini"

ABD'nin 11 Eylül'den itibaren yön değiştirmeye başlayan ve Irak'ın işgaliyle açıklık kazanan politika değişikliğinin işaretleri, başkan Bush'un Temmuz-Ekim 2002 arasında yaptığı konuşmalarla şekillenen Ulusal Güvenlik Strateji belgesinin yayınlanmasıyla görülmeye başlanmıştır. Amerikan stratejisinde yeni bir anlayışı temsil eden bu belge askeri alanda *Revolution in Military Affairs* ve asimetrik savaş, iç politikada "İç Güvenlik" (*Homeland Security*) yaklaşımıyla birlikte okunduğunda anlam kazanan bütüncül bir politika, strateji ve anlayış değişikliğinin en önemli parçasını oluşturmaktadır. O yüzden, "bizim yanımızda değilseniz, karşımızdasınız", "misyon koalisyonu belirler, koalisyon misyonu değil" gibi ifadeler bu anlayışın öğeleridir. Oysa, bu son belgeye kadar bütün ulusal güvenlik doktrinleri Soğuk Savaş mantığı içinde hazırlanmış ve çevreleme,

---

¹⁹ Constance McGovern, "America's Imperial Quest.," *America*, sayı 183, 08 Aralık 2000, s. 23. John Ikenberry, "America's Imperial Ambitions," *Foreign Affairs*, (Eylül-Ekim 2003).

caydırma gibi daha savunmacı özellikler göstermişlerdi. Bununla birlikte ABD artık daha saldırgan bir stratejiyi benimsemiş ve dünyaya da bunu ilan etmiş oluyor.

Öncelikle, bu strateji merkezine tehdit olarak terörizmi koyuyor. İçindeki ifadeyle "Terörizme karşı savaş tarihimizdeki bütün savaşlardan farklıdır." Dolayısıyla, buna karşı mücadele de daha farklı olacaktır. ABD'nin artık eskisi gibi "reaktif" olamayacağını, "proaktif" olmak zorunda bulunduğunu söylüyor. Gerektiğinde *pre-emptive* (önalıcı) ve *preventive* (önleyici) denen, daha saldırı gerçekleşmeden, gerçekleşme olasılığı üzerine ABD'nin bir ülkeye saldırabileceğini ilan ediyor. Bu bir bakıma Afganistan ve Irak'a yapılacak saldırının da ön fikri hazırlığı olarak ve sıradaki ülkelere gözdağı olarak konulmuş bir yaklaşım. Bu yüzden uluslararası hukuka yer vermeyip, ABD'nin oluşumuna büyük katkıda bulunduğu BM Şartına bile geçerken değiniyor.

Bir yönüyle bu yeni strateji ABD'nin hegemon konumunu kaybetme korkusu içinde olduğunu da gösteriyor. Belge açıkça ABD'nin kendisine rakip çıkmasını önleme çabası içinde olduğunu belirtiyor. Öyle görünüyor ki, uluslararası sistemdeki gücünü kaybetme endişesi içine düşen ABD, terörizmi kendisine tehdit olarak göstererek, onu bir gerekçe olarak kullanarak terörizm üzerinden dünya hegemonyasını sürdürmek, sağlamlaştırmak istiyor. Terörizm bu noktada akılcı bir seçimdi çünkü mutlaka belli bir coğrafi bölge ya da ülkelerle sınırlı değildi. Terörle her yerde ve her an karşılaşılabilirdi. O yüzden ABD de her yerde ve her istediği zamanda bulunabilmeli, her zaman hazırlıklı olmalı, diğer ülkeler de terörizmle her an karşı karşıya kalabileceklerinden onun arkasında olmalıydılar. Zaten Bush da belgede "Bu kısa ve kolay bir zafer olmayacak" diyerek bu sürecin ucunu açık bırakmıştı. Bu anlamda, terörizm ABD'nin ilan ettiği düşmanı olurken, onun kurtarıcısı olma işlevini de yerine getirecekti.

Tabii bunu yaparken kendi halkını da mobilize etmesi gerekiyor ki, bunu da "*Homeland Security*" kavramını geliştirerek yapmaya çalışıyor. Bu amaçla ABD'de Truman'dan bu yana en büyük idari düzenleme yapıldı. 8 Ekim 2001'de Beyaz Saray içinde bir *Homeland Security Office* kuruldu, o da Temmuz 2002'de bir İç Güvenlik Ulusal Strateji Belgesi yayınladı. Ocak 2003'te Department of Homeland Security, yani İç Güvenlik Bakanlığı oluşturuldu. FBI yeniden organize edildi yeni bir komuta merkezi oluşturuldu. Biyolojik saldırıya karşı önlem, sınır kontrollerinin sıkılaştırılması, acil servislerin yeniden düzenlenmesi gibi girişimler başladı. Böylelikle,

yönetim Amerikan halkına tehdidin ne kadar yakında olduğunu gösterme fırsatını buldu.

Gerek Amerikan iç yapısının gerekse uluslararası sistemin militarize edilmesi sürecinin bir başka göstergesi ABD'nin savunma harcamalarını Reagan döneminden bugüne çok büyük oranda artırmasıdır. 2003'te 390 milyar dolara ulaşan bu harcamalar bir yandan "askeri keynescilik" amacını taşıırken, öte yandan da açıkça ekonomik açıdan sorunlar yaşayan bir hegemon devletin askeri olarak güçlenerek, daha saldırgan bir strateji benimseyerek ve rakiplerine karşı bu alanda kapanmayacak bir üstünlük sağlayarak ayakta kalma çabasını gösteriyor. İlginç bir biçimde, artık Amerikalı akademisyenler arasında ABD'nin olası rakibinin hangisi olduğu yolundaki tartışmalara daha fazla rastlanıyor.²⁰

Sonuç

Dünya tarihi rakibi uluslararası terörizm olan bir hegemon güce rastlamadı. Kuşkusuz, bu gerçeğin en çok farkında olan da ABD'nin kendisi. Bu yüzden, Washington'un temel amacı bu süreci mümkün olduğunca uzatmak, hatta bir tür çevrim kırıcı ("*cycle breaker*") olarak kendisinin yerine başka bir hegemonun geçmesini engellemek gibi görünüyor.²¹ Bunun için terörizmi yapay meydan okuyucu (*challenger*) olarak sunuyor ve bunu hem yeni gerçek bir meydan okuyucunun çıkmasını önlemek için, hem de Irak gibi "başarısız" devletleri (*failed state*) işgal etmek için kullanıyor. ABD bu anlamda da kendisinden önceki hegemon güçlerden ayrılıyor. Yine stratejik olarak Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Kosova'dan başlayıp, içine Türkiye'yi alan, bir ayağı Irak ve Körfez'e sarkan, Azerbaycan, Gürcistan boyunca devam edip, Afganistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan'a uzanan ve Avrasya'nın tam ortasından geçen bir hatta siyasi ve askeri olarak yerleşmiş oldu. Bu bağlamda "eski" Avrupa'yı temsil eden Almanya'dan Polonya'ya asker kaydırırken, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askerlerini gözaltına almakta bir sakınca görmedi.

---

²⁰ Örneğin, John Mearsheimer ABD'nin güç dengesine oynamayı bırakıp tam üstünlük peşinde koşması gerektiğini öğütüyor. Washington'un Avrupa'yı bırakıp Çin'i engellemesi gerektiğini ileri sürüyor. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W. W. Norton, 2002.

²¹ İlginç bir biçimde ABD'de de global çevrim konusuna duyulan akademik ilgide bir artış gözleniyor. Örneğin, *International Political Science Quarterly* dergisi Ocak 2003 sayısını bütünüyle bu konuya ayırmış.

Tarihsel süreç şimdiye dek kapitalist bir hegemon rakibin yine aynı sistem içinden çıktığını gösterdi. Dolayısıyla, ne Sovyetler Birliği ABD'ye karşı gerçek bir meydan okuyucuydu, ne de İslami köktendincilik ABD'ye ciddi bir rakiptir. Tarihsel döngü ya da çevrim kapitalist bir hegemonun başka bir kapitalist hegemon tarafından yerinden edildiğini göstermekle birlikte, gerek silah teknolojisindeki gelişmeler, gerekse kapitalizmin çevreye ve merkez dışındaki dünyaya verdiği zararlar gözönüne alındığında bundan sonraki hegemonik mücadele ya da savaşın sonu gerçek anlamda "tarihin sonunu" da getirebilme olasılığını beraberinde taşımaktadır.²² Irak'ın işgali hegemonik krizin ciddi öncü işaretlerinden biri gibi görünmektedir.

---

²² Arrighi küresel sermaye birikim merkezinin Uzak Doğu ve özellikle Japonya olduğunu savunmakta ve bir sonraki hegemon adayı olarak Japonya'yı görmektedir. Eğer bundan sonraki hegemonik mücadeleden bir devlet galip çıkacaksa ve bu da Japonya olacaksa bile gerek coğrafi derinlik, gerekse nüfus olarak bu ülkenin bu rolü yerine getirmesi zor görünmektedir.